

Hajrudin Hromadžić*

MISLITI PLURALNO, MISLITI MNOŠTVO

Kratki prilog tezi o važnosti obrane tradicije prosvjetiteljstva

Sažetak

Tekst pokušava ukazati na važnost obrane tradicije pluralizma mišljenja i kritički prosvijećenog uma u kontekstu recentnijih ataka političko-ekonomskog modela neoliberalizma i raznih oblika vjerskih neokonzervativizama. Pritom filozofiju pluralizma razumijemo kao filozofiju mnoštva i njegovu konceptualiziranju pristupamo preko Negri-Hardtove multitudine i Virnovog mnoštva, s posebnim akcentom na Badiouov koncept generičkog mnoštva. Ključna je teza u tekstu kako je primarni intelektualni zadatak današnjice obrana prava na istinu mnoštva bez Jednog, dakle promocija heterogenog, kontingentnog mnoštva.

Ključne riječi: Badiou, mnoštvo, multituda, pluralizam, prosvjetiteljstvo

1. Uvod

Povijesnoj stranici našeg vremena, ovoj koju još uvijek živimo, već je moguće – u globalnom političko-ekonomskom kontekstu – školski odrediti njezin najširi problemski kontekst. Ova se vremenska epoha naime jasno prepoznaje u modelu/tendenciji aktualnog neoliberalnog modela i njegovoj aspiraciji ka totalitetu, odnosno hegemoniji *jednoga* – globalnog ekonomskog tržišta zasnovanog na zakonitostima logike funkcioniranja Kapitala. Iz teorijsko-epistemološkog rakursa, ambicija neoliberalne doktrine – koja praktično operira na principima planetarno rasprostranjenog multikorporativizma i tržišnog fundamentalizma –

* Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Sveučilišna avenija 4, HR-51 000 Rijeka, hhromadzic@ffri.hr

Misliti pluralno, misliti mnoštvo...

jest nadilaženje svih opozicijskih suprotstavljenosti. Radi se o nevjerojatno širokom kapacitetu i moći spomenute hegemonijske matrice da sebi prilagodi, učini inherentnim svaki model mogućeg mijenjanja. Drugim riječima, svjedočimo o svojevrsnoj apsorpciji, kooptaciji potencijala za stvarne mogućnosti promjene postojećeg političko-ekonomskog, socijalnog, odnosno općedruštvenog sistema.

Marx je već u prvoj knjizi *Kapitala* (prvi put objavljenoj 1867.) prepoznao i anticipirao takvu tendenciju kapitalizma, te ju je imenovao »formalnom supsumpcijom«, označavajući tom sintagmom sposobnost kapitalističkog sistema da u svoje produkcijske odnose uključi i radne prakse koje ne izvire neposredno iz njegovog domena. Time neposredno svjedočimo o institucionalizaciji opozicijskih margina, točki otpora i promjene, o ugroženosti dijalektičke misli uma, odnosno rečeno zajedno s Marcuseom (1989:103) »kritičke svijesti koja rastvara zatvoreni univerzum rasuđivanja«. Također i Gramsci, kroz koncepte hegemonije i *protuhegemonije (counter-hegemony)*, primjećuje nastojanja hegemonističkog poretka da u svoju strukturu apsorbira protuhegemonističke potencijale. Upravo u kontekstu aktualnih ekonomskih determinanti sveopće tržišne logike i njezinih supsumpcijskih, komodifikacijskih, kooptacijskih i reappropriacijskih potencijala, kriju se neki od ključnih elemenata za našu današnju »krizu utopija«, to jest krizu vizija i ideja koje bi sezale onkraj granica globalnog kapitalističkog sustava, te tomu posljedičnom zatvaranju horizonta mišljenja.

Dakle, u aktualnoj verziji prethodno tek skiciranog modela neoliberalnog sustava susrećemo se s različitim varijacijama procesâ komercijalizacije, komodifikacije, apropijacije, unifikacije suprotnosti i asimilacije heterogeno različitih pozicija u uniforman suvremeni hegemonijski model. Takvom inkorporacijom, supsumpcijom i apsorpcijom svake potencijalnosti promjene u pojednostavljeno monistički realitet – bilo da se radi o, već desetljećima na različite načine artikuliranom i aktualiziranom, konceptu jednodimenzionalnog društva (Marcuse, 1989) ili njegovoj osuvremenjenoj verziji Imperija (Hardt i Negri, 2003) – iščezava subverzivna snaga što nastoji očuvati neophodnu dualističku, pluralističku, humanističku i emancipacijski razvojnu paradigmu – dijalektički antagonizam. Odnosno, u terminologiji nekih od

Misliti pluralno, misliti mnoštvo...

Badiouovih koncepta, s kojima ću se uskoro detaljnije pozabaviti, umjesto klasične dinamike dijalektičkog materijalizma koja »jedno rascijepi na dvoje«, u ovom primjeru svjedočimo o sintezi, »dva se udružuju u jedno« (Badiou, 2005:78-89).

Metodologija realizacije prezentiranog modela jest primjereno široka, ali i prepoznatljivo jasna: sveopća dominacija i inauguracija ekonomsko-tržišne logike kreiranja profita kao neupitne vrhovne vrijednosne varijable; svođenje politike i institucija nacionalne države na puke administrativno-birokratske mehanizme u kreiranju, donošenju i provođenju Kapitalu ugodnih zakona; pretvorbe javnog u privatno i identitetske transformacije iz građanina u potrošača; dogma o neupitnosti konstantnog rasta životnog standarda najvećeg dijela populacije tzv. Prvog svijeta; akceleracijski ritam kreacije, produkcije i ponude novih potrošačkih obrazaca i kroz to stvorenih korisničkih navika; marketinški mehanizmi produkcije potrošačkih želja i žudnji; te na svemu tome baziran neprekidni razvoj kulture trošenja i njemu sukladan masovni pop-konzumerizam itd. No, na bazičnoj razini socijalnih i kulturnih kulisa optočenih prividno atraktivnim i privlačnim šarenilom »potrošačkog raja« neoliberalnog sustava, nalazi se hegemonijski model ideološke unifikacije. Jedan od zadataka suvremene kritičke teorije društva jest upravo dekonstruirati takvu jezgru neoliberalne hegemonije.

Također, živimo u epohi sveobuhvatnih eksperimentiranja po pitanju genetskog inženjeringa i sveopćeg posezanja biološko-medicinskih i kemijskih znanstvenih disciplina u strukturu samog ustroja čovjeka, onu ontološku dimenziju primarno ljudskog, gdje postaje mogućom ne samo manipulacija novim tvorbama nastalim iz kombiniranja tehnološkog i organskog, već je na sceni i pokušaj da se široki spektar atributa koji upravo tvore klasičnu ontološku dimenziju ljudskog, poput naših emocionalnih stanja radosti, sreće, ljubavi, mržnje, strasti ili patnje, objasni pukim utjecajima biološko-mehanicističkih zakonitosti djelovanja naših neurona i genetskom strukturom DNK. Radi se o, Žižekovim (2005:122) riječima, »naturalističkoj redukciji ljudske subjektivnosti«. U tom kontekstu, zadatak suvremene kritičke teorije društveno-humanističke provenijencije nije, kako to naivno misle neki klasični

teoretičari, braniti dignitet nekakve »za vjekove vjekova« nepromjenjive biti čovjeka, već upravo suprotno: neprekidno i iznova, a u vremenu intenzivnih promjena naročito, uspostavljati nove kriterije, načela, strukture na osnovu kojih će biti moguće konstantno preispitivati paradigme čovjeka i ljudske zajednice. Ovaj problem je na tragu poznate *Sloterdijk-Debatte* od prije nekoliko godina.¹ Niz društvenih i humanističkih znanosti, a filozofija posebice, znanstvena su polja unutar kojih se moraju neprekidno redefinirati konteksti u kojima se pojavljuju i promišljaju spomenuti problemski motivi.

2. Filozofija pluralizma

No, ako prethodno skicirane globalne socijalno-ekonomske i znanstveno-eksperimentalne tendencije, a sve u sprezi sa snažnim naletima najrazličitijih aktualnih političkih i vjerskih neokonzervativizama, to jest reanimacijama klasičnih dogmatizama, prevedemo na razinu filozofske perspektive, potom ćemo dospjeti do zaključka da ono što je primarno ugroženo s promocijom takvog tipa svjetonazorskih vrijednosti jest zapravo model pluralističke misaonosti kritički prosvijećenog uma. Pluralizam, najopćenitije rečeno, nastupa kao pravac u povijesti mišljenja koji je pozicioniran nasuprot monističkoj viziji svijeta, te na njegovo mjesto nudi model beskonačne perspektive mogućeg subivanja najrazličitijih tipova

¹ Poznata *Sloterdijk-Debatte* seže na kraj 90-ih godina 20. stoljeća i bila je obilježena oštrim tonovima upućenim Peteru Sloterdijku nakon predavanja pod nazivom *Pravila za ljudski park. Odgovor Pismu o humanizmu*, koje je ovaj poznati filozof održao u srpnju 1999. Osnovna Sloterdijkova teza koju je iznio na predavanju bila je da su klasične metode antičkog i novovjekovnog humanizma, baštinjene na vrijednostima poput odgoja, klasičnoj naobrazbi, knjizi ili ljudskome razumu, sve s ciljem pripitomljavanja navodno zlu sklone ljudske prirode, doživjele poraz, te da će njihovu ulogu u bliskoj budućnosti preuzeti genetska tehnologija i inženjering. Pritom je terminologija kojoj je Sloterdijk pribjegao – izrazi poput »uzgoj« i »selekcija« – naišla na posebice snažnu osudu Sloterdijkovih kritičara poput Jürgena Habermasa. Optužili su ga za fašistoidnost, za promicanje pojmovnika karakterističnog za fašističku eugeniku i Auschwitz. Sloterdijk im, naravno, nije ostao dužan. Obrušio se na cijelu ljevičarsko-liberalnu kritičku teoriju za koju smatra da vlada poslijeratnom filozofskom scenom Njemačke i kao takva, iako ju Sloterdijk smatra impotentnom i mrtvom, ima ključan utjecaj na njemačke novinare i medije općenito. Pritom se Sloterdijk posebice osvrnuo na svog najžešćeg kritičara Habermasa kojemu je predbacio volju za moć umjesto bavljenje bitnim filozofskim temama.

Misliti pluralno, misliti mnoštvo...

partikularnosti. Filozofija i pluralizam su u svojevrsnom suodnosu međusobne uvjetovanosti, odnosno sinergijskog spoja: filozofija, kao bastion humanistike, posjeduje osnovna konceptualna oruđa za pluralističko mišljenje, ali je istovremeno i primarno polje na kojemu se praksa pluralizma – praksa mišljenja u modalitetima različitosti – neposredno manifestira i artikulira. Pluralističko mišljenje je, dakle, elementarni preduvjet i za samu filozofiju: to je filozofija kao okosnica kritičke misli društva, antipod dogmatizmima najrazličitijih tipova. Sagledana kroz pojednostavljenu etimološku prizmu, *filozofija pluralizma jest zapravo filozofija mnoštva*.

Iako je povijest ispreplitanja filozofije i pluralističkih modela misaonosti veoma duga i seže već u osvit rane grčke filozofije (primjerice, Demokritov atomistički princip u mehanicističkom ustroju svijeta, odnosno kozmosa), a potom i u epohu tzv. novovjekovne filozofije (Leibnizov koncept o beskonačnom mnoštvu jednostavnih nedjeljivih supstanci – monada, kao temelja svijeta), u tekstu se detaljnije posvećujem nekim tezama unutar suvremene filozofije koje se svojim konceptima direktno odnose na praksu *filozofije pluralizma*, to jest *filozofije mnoštva*. U drugoj polovici 20. stoljeća pojavljuju se naime određeni filozofski pravci bazirani na principima »horizontalne strukture mišljenja«, na svojevrsnoj *ontologiji strukture*, odnosno polju što otvara perspektivu pluralističke misaone igrivosti najrazličitijih partikularnih kontingentnosti.

Također je i izvjesno da su afirmacije niza »filozofijâ pluralizma« u 20. stoljeću tek ona pozitivnija, svjetlija strana nasljeđa tradicije prosvjetiteljstva u perspektivi povijesne geneze europskog mišljenja. Utemeljeni su naime i kritički uvidi o tamnoj strani iste, na što nas upozoravaju teze nekih relevantnih teoretičara 20. stoljeća. Takve analize su recimo, Foucaultova (npr. 1982; 2005 i sl.) teorija biopolitičkog modela biovlasti koji je, po njegovom, ali i mišljenju nekih kasnijih teoretičara (Agamben, 2004), ona prava pozadina u tehnologijama vladanja nastalih s prosvjetiteljskim obratom, ili nešto ranija Adornova i Horkheimerova (1989) kritika instrumentalizacije ljudskog uma uspostavljene upravo s pomoću prosvjetiteljskog mita. Zanimljivo je pritom da Foucaultova teza o biopolitičkom

modelu biovlasti i biomoći, izuzetno popularizirana tijekom posljednja dva desetljeća kroz najrazličitije teorijske pristupe, nikada nije bila eksplicitno i detaljno razvijena od strane njezinog tvorca.² S obzirom da model biopolitike nije primarni fokus ovog teksta, njega spominjem tek kao uzgredan primjer kojim želim naglasiti da ukoliko artikulacija i afirmacija prosvjetiteljskih ideala, oslikanih kroz revolucionaran obrat: od Hobbesovog ljudstva ka Negri/Hardtvoj (2003) multitudini ili Virnovom (2004) mnoštvu, ukazuju na progresivnu stranu ere prosvjetiteljstva, potom Horkheimerovi, Adornovi, Foucaultovi, te Agambenovi koncepti i raščlambe upozoravaju da postoji i regresivan pol istog nasljeđa.

Dakle, u tekstu se želim detaljnije odrediti spram onih filozofskih pristupa iz druge polovice prošloga stoljeća koji na neki način artikuliraju mogućnost filozofije pluralizma mišljenja, a time i neupitan značaj, bez obzira na utemeljenost prethodno spomenutih kritika, nasljeđa epohe prosvjetiteljstva u današnjem času. U kontekstu tog vremena – druge polovice 20. stoljeća – dakle u brojnosti međusobno vrlo srodnih i brojnih koncepata pluralističkog tipa filozofske misaonosti (Deleuzeova (1987) ravan rizomatične imanencije, Foucaultova (2001) genealoška struktura u perspektivi *arheologije epistemea*, Nancyjev (2004) singularni pluralni

² Foucault se više puta na nekoliko mjesta približava analizi koncepta biopolitike, biovlasti i biomoći, a vjerojatno najizričnije u zaključnom poglavlju prvoga dijela *Povijesti seksualnosti*. Ukratko, s konceptom biopolitike Foucault označava najširi spektar disciplinarnih i regulacijskih praksi koje, za razliku od monarhističkog modela kasno srednjovjekovne vlasti koji suverenu dodjeljuje pravo da odlučuje o životu i smrti njegovih podanika, uvode drugi model – model biovlasti, odnosno biomoći. Biopolitički model biovlasti, čije početke Foucault prepoznaje već u klasicističkom 17. stoljeću, a stvarnu artikulaciju u drugoj polovici 18. stoljeća, dakle u eri prosvjetiteljstva, u fokus svoga interesa postavlja pitanja koja se tiču samoga života najšire populacije. Tako se biopolitika i biovlast zanimaju za demografske probleme koji se dotiču problema nataliteta i mortaliteta, reprodukcije i plodnosti stanovništva, stanja i uvjeta njegovog zdravlja, dugovječnosti i slično. U stvari, dešava se svojevrsna medikalizacija društva, najšira populacija počinje bivati sagledavana kao ogromno »tijelo« s parcijalnim »organima« koje je potrebno nadzirati, promatrati, brinuti se o njemu itd. Primjereno tome, razvija se i cijeli institucionalni okvir namijenjen biopolitičkoj praksi promocije biovlasti: bolnice, škole, kasarne, koledži, zatvori s novim, panoptikonskim modelima kontrole itd. Biopolitika, zapravo, označava kompleksnu i proračunatu strategiju upravljanja životom populacije.

bitak, ili već spomenuti koncepti Negri-Hardtove multitudine i Virnovog mnoštva itd.), akcentiram na Badiouov koncept *generičkog mnoštva*, odnosno »generičkog postupka mnoštvenosti biti neke istine«, kojeg Badiou prvi put ispostavi u djelu *Bitak i događaj (L'être et l'évènement)* 1988. godine, a potom dodatno razradi u knjizi *Manifest za filozofiju (Manifeste pour la philosophie)*, objavljenoj godinu dana kasnije. U kontekstu Badiouovog koncepta, koji u svojoj temeljnoj osnovici brani stajalište ne samo o opstojnosti, već i o općoj nužnosti filozofije i važnosti njezinog poslanstva danas, namjeravam preispitati tek neke od konsekvenci nastalih aktualnim atacima suvremenih neokonzervativnih strujanja na višestoljetno nasljeđe pluralističke filozofije kritički prosvijećenog uma.

3. Koncept mnoštva (Hardt, Negri, Virno)

No, prije nego što se upustim u razlaganje Badiouovog koncepta, imajući pritom u vidu da sam već na početku jasno ispostavio tezu po kojoj filozofija pluralizma zapravo označava filozofiju mnoštva, iz spomenutih bi razloga bilo potrebno približiti i definirati sam koncept mnoštva. Ovaj je koncept, iako različito imenovan, izuzetno aktualiziran posljednjih godina, naročito u okvirima suvremene političke i socijalne filozofije. Zasigurno dvije najutjecajnije konceptualizacije ovog fenomena su spomenuti Negrijevi i Hardtov koncept multitudine – zasnovanog na temeljima koje je već Spinoza postavio – kao novog političkog subjekta, koji je po prvi put predstavljen u njihovoj utjecajnoj studiji *Imperij*, te potom dodatno razrađen u djelu *Multitude*, svojevrsnom nastavku *Imperija*. Drugu značajnu konceptualizaciju mnoštva nalazimo kod Virna koji, u također dobro prihvaćenoj knjizi *Gramatika mnoštva* objavljenoj 2001., dakle samo godinu dana nakon prvog izdanja *Imperija*, referira na veoma bliske problemske motive, ali se pritom, znakovito, niti na jednom mjestu ne osvrće na Negrijevu i Hardtovu interpretaciju mnoštva. Zajedničko ovim autorima jest da promišljaju koncept mnoštva, odnosno multitudine, u povijesnom kontekstu, ali to čine na različite načine. Ono što se može pronaći kao djelomice im zajedničko je da mnoštvo/multitudu postavljaju u dihotomnu relaciju prema suprotnom polu na kojem se nalazi – ljudstvo.

Misliti pluralno, misliti mnoštvo...

Pritom je za Negrija i Hardta multituda u dvostrukoj opoziciji. Prvo, ona predstavlja svojevrsnu istinsku produkcijsku silu našeg društva koja nastupa nasuprot Imperija, tog »parazitskog, vampirskog« aparata koji preživljava i jača upravo crpeći energiju iz vitalnosti multitudine. Kao drugo, za razliku od multitudine koja simbolizira mnoštvenost, razinu singularnosti, otvorenog mnoštva odnosa i nezavršen, konstituirajući odnos, koja nije homogena ili identična niti sa samom sobom, ljudstvo je na drugoj strani, slijedeći Negriju i Hardtu, a pritom se jasno referirajući na Hobbesov model monarhističkog suvereniteta, konstituirana sinteza spremna na suverenost, ona osigurava zajedničku volju i djelovanje. Znači, ovdje multituda nastupa kao vječno otvorena, pokretna struktura, dok je ljudstvo statična, teritorijalna kategorija. Ukratko, jedno/ljudstvo nasuprot mnoštvu/multituda. Pritom se nude jasne reference na Deleuzeove koncepte deterritorijalizacije i reteritorijalizacije, autora kojemu Negri i Hardt podosta duguju prilikom oblikovanja svojih ključnih teza u *Imperiju*. Za Virna, po drugoj strani, mnoštvo nije postavljeno nasuprot jednoga, već je mnoštvo ono koje to jedno, dakle ljudstvo, uspijeva redefinirati. Za razliku od ljudstva, kojemu je inherentno promicanje od atomiziranih individua prema jedinstvu političkog tijela, znači suverenosti, za mnoštvo je, slijedeći Virnu, karakterističan suprotan pravac: od jednoga ka mnogim.

Na tom se mjestu nadaje ključna poveznica između Virnovog koncepta i Badiouove teze kojoj ću se posvetiti u nastavku teksta. Jedinstvo, koje je karakteristično za mnoštvo, smatra Virno, jest entitet kojemu je svojstvena unutarnja heteronomija sastavljena iz »općih mjesta« duha, to jest jezično-spoznajnih sposobnosti koje pripadaju općem intelektu (*general intellect*, koncept kojega Virno očito preuzima od Marxa). Na taj način postane jasna Virnova konceptualizacija ove problematike unutar njegove teze o postfordističkom, to jest postindustrijskom društvu današnjice. Bez obzira na elaborirane razlike između Negri-Hardtovog koncepta multitudine i Virnovog koncepta mnoštva, ostaje im zajednička osnovica koju možemo prepoznati u ne direktno izrečenom, ali latentno prisutnom svojevrsnom progresivističkom pristupu, oslikanom na način da u mnoštvu/multitudi prepoznaju onu

revolucionarnu snagu koja prelama s kasno srednjovjekovnim, monarhističkim modelom vlasti i suverenosti, te kao takva čini okosnicu u promociji prosvjetiteljskih ideala.

4. Koncept generičkog mnoštva (Badiou)

Time je trasiran put koji omogućava povratak primarnoj odrednici ovog teksta – filozofiji pluralizma kao filozofiji mnoštva – i to preko već naznačenog Badiouovog koncepta generičkog mnoštva. Ni na Badioua kao autora, niti na njegov koncept generičkog mnoštva, prvi put elaboriranog u djelu *Bitak i događaj*, a potom razrađenog u knjizi *Manifest za filozofiju*, ne referiraju ni Negri i Hardt, kao ni Virno, iako se čini da njegove teze upravo pripadaju nasljeđu problemske tradicije kojom se bave autori *Imperija* i *Gramatike mnoštva*. Rekao bih da je osnovna karakteristika Badiouove filozofije to da samoj filozofiji vraća dignitet koji joj pripada, ispostavivši pritom ne samo vjeru u njezinu mogućnost već, štoviše, naglasivši njezinu aktualnu nužnost za suvremeno društvo, a sve to preko (re)aktualizacije nekih od temeljnih, klasično filozofskih, čak i metafizičkih, problema kakva su pitanja bitka, istine, etike i subjekta. Badiou je zapravo filozof ontologije, ali one ontologije koja izrasta kroz produktivan kritički dijalog neomarksizma s nekim pravcima suvremene filozofije, poput strukturalizma, te posebice u relaciji s teorijskom psihoanalizom lakanovske provenijencije.

Podsjetimo se, jedna od temeljnih kategorija Badiouove filozofije jest koncept Događaja, kojeg razumije, pojednostavljeno rečeno, kao ono što je trenutačno imanentno, ali istovremeno i preseže danu situaciju. Događaj je rez, trenutačni šav s kontekstom situacije, njezin munjevit prerez koji u oštini svoga bljeska situaciji za djelić trenutka prizove moment istine. Četiri su moguća uvjeta, smatra Badiou (2001), koji omogućavaju artikulaciju Događaja, odnosno četiri generička postupka koja su uvjet za filozofiju i koja su sposobna proizvesti istinu. To su: znanost/matem, umjetnost/poezija, politika/politička invencija i ljubav. Etička zadaća subjekta koji prepozna, kojeg »zahvati« moment istine, artikuliran preko bilo kojeg od četiri generička postupka, jest ostati vjeran momentu istine. Na tom mjestu postane razvidno koliki je značaj Lacanove teze o »rasredištenom, praznom« subjektu, subjektu kao »madežu«, »rupi« u lancu označitelja unutar normativnog

Misliti pluralno, misliti mnoštvo...

simboličkog poretka realnosti itd. za Badioua i njegovu filozofiju. Badiou uostalom Lacanu jasno pripiše ključno mjesto četvrtog generičkog postupka – pitanja ljubavi, kao i tezu da je antifilozof Lacan jedan od uvjeta za renesansu filozofije. Na jednome mjestu u *Manifestu za filozofiju* čak zapiše, »filozofija je danas moguća zato što je komposibilna Lacanu« (Badiou, 2001:64).

Badiou (2001:88) eksplicitno iznosi tvrdnju da je »bitak mnoštven«, te da »na nebitak Jednoga, na bezgraničnu moć mnoštvenoga, više se ne možemo vraćati« (Badiou, 2001:87), pri čemu je naš današnji prijelaz – prijelaz platonizma mnoštvenoga. Pritom je središnja kategorija – kategorija koja utemeljuje platonizam mnoštva – generičko mnoštvo koje omogućava misliti istinu kao rezultat mnoštvenosti neponovljivog postupka i čini mogućim prihvatiti ontologiju »čistoga mnoštva ne odustajući od istine« (Badiou, 2001:89). Badiouova je teza da je koncept generičkog mnoštva najprije proizveden u polju matematike, kod Paula Cohena s početka šezdesetih godina prošloga stoljeća. Ukratko, Badiou (2001:90) tvrdi da je »generičko mnoštvo način opstojnosti istine...čisto mnoštvo, mnoštvo-bez-Jednoga...«. S obzirom da je bitak situacije njezina nestalnost, smatra Badiou (2001:91), »istina toga bitka predočit će se kao bilo kakva mnoštvenost, anonimni dio, stvarnost svedena na predočavanje kao takvo...«. Pritom je istina – istina nekog mnoštva, ne da bi se pritom pozivala na transcendencu Jednoga. I na tom je mjestu Badiou, za njega karakteristično, manifestno direktan i beskrupulozan u svojim pristupima – upisuje se u dugu »desakralizacijsku« filozofsku tradiciju koja prelama s neupitnim, svetim autoritetima, počevši sa (da li je uopće moguće drugačije?) institucijom Boga.

5. Zaključak

Na ovom bih mjestu napravio zadnji zaokret u tekstu te ga, posredstvom ukratko sumirane Badiouove teze o generičkom mnoštvu, uz asistenciju Negrija/Hardta i Virna, priveo zaključku ponavljajući pitanje nakratko spomenuto na početku ovog spisa: gdje je značaj ovih koncepata u kontekstu aktualnih ataka neokonzervativnih strujanja na višestoljetno nasljeđe pluralističke filozofije kritički prosvijećenog uma? Rekao bih da je u kontekstu recentnih,

globalnih neokonzervativnih pokreta, bilo da se radi o militantnim fundamentalizmima bilo koje religijske provenijencije, ili o suptilnijim akademsko-intelektualnim teorijama poput kreacionizma ili teorije inteligentnog nacrtā, to jest inteligentnog dizajna (*intelligent design*)³, a kojima je zajednička osnovica dogmatsko vjerovanje u istinu homogenog Jednog – dakle božjeg autoriteta na jednoj strani, kao i neoliberalnih ekonomsko-političkih tendencija koje sve agresivnije promoviraju neupitan primat nekog drugog Jednog – zakona kapitalističkog tržišta kao rubnog okvira u našem općem ustroju svijeta; primarni intelektualni zadatak današnjice upravo obrana prava na istinu *mnoštva bez Jednog*, dakle heterogenog, kontingentnog mnoštva. Inzistiranjem na takvom stajalištu, ustrajavamo na obrani povijesnog nasljeđa i postignuća kritički prosvijećenog uma, te svijetle strane tradicije prosvjetiteljstva. Nasljeđa za koje se čini da je danas ponovno beskrupulozno napadnuto i opasno ugroženo.⁴

³ Kreacionizam polazi od klasične biblijske dogme i kao takav zagovara tezu da su počeci čovječanstva i svijeta, slijedeći Bibliju, božje djelo staro svega 10.000 godina. Shodno tome, glavna meta kritike i napada kreacionista jest Darwinova teorija evolucije. S tom su namjerom zagovornici kreacionizma, čije su vodeće akademske figure smještene na nekim američkim sveučilištima i institutima, većinom u Kansasu, Pensilvaniji i Novom Meksiku, skovali koncept inteligentnog dizajna koji promovira teoriju o božjoj kreaciji svijeta, koja bi kao takva navodno trebala predstavljati znanstvenu alternativu darvinizmu. Cijela je polemika postala globalnom temom unatrag nekoliko godina, čemu je posebice pridonio slučaj iz 1999. godine kada su članovi kanzaškog Savjeta za školstvo donijeli odluku kojom je termin evolucija izbrisan iz školskog programa te američke države. Njihova je odluka poništena 2002. godine, no pristaše inteligentnog dizajna su još uvijek uporne i glasne u svojim zahtjevima da im se u znanstvenim i školskim programima dodijeli mjesto koje je barem ekvivalentno poziciji zagovornika biološkog evolucionizma. Teorija kreacionizma i inteligentnog dizajna je očigledno jedan od produkata globalno aktualnog trenda reanimacije neokonzervativnih svjetonazorskih vrijednosti pod okriljem evangelističkih fundamentalista.

⁴ Znakovita je, u ovom kontekstu, polemika koju je u siječnju 2007. pokrenuo francuski književnik i esejist Pascal Bruckner. Bazirajući svoju optužbu na konkretnim primjerima tekstova Iana Burume i Timothyja Gartona Asha, u kojima su se autori kritički osvrnuli na angažman bivše zastupnice somalijskog podrijetla u nizozemskom parlamentu, Ayaan Hirsi Ali, koja je bila prijateljica ubijenog nizozemskog redatelja Thea van Gogha i kojoj su militantni islamisti također prijetili smrću, Bruckner je prozvao spomenute autore da putem ideologije multikulturalizma zapravo promoviraju suvremeni oblik aparthejda. Polazeći sa stanovišta podrške klasičnim prosvjetiteljskim idealima, poput »hrabrosti služiti se vlastitim razumom«, Bruckner u stavovima Burume i Asha

Literatura:

- Agamben, Giorgio (2004). *Homo sacer, Suverena oblast in golo življenje*, Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Koda)
- Badiou, Alain (1996). *Etika, Razprava o zavesti o Zlu*, Ljubljana: Analecta
- Badiou, Alain (2001). *Manifest za filozofiju*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Badiou, Alain (2005). *20. stoletje*, Ljubljana: Analecta
- Deleuze, Gilles; Guattari, Felix (1987). Tisoč platojev, *Problemi. Literatura*, 25 (2):195-216
- Foucault, Michel (1982). *Istorija seksualnosti*, Beograd: Prosveta
- Foucault, Michel (2001). *Arheologija vednosti*, Ljubljana: Studia Humanitatis
- Foucault, Michel (2005). *Rađanje Biopolitike*, Novi Sad: Svetovi
- Hardt, Michael; Negri, Antonio (2003). *Imperij*, Zagreb: Multimedijalni institut: Arkzin
- Horkheimer, Max; Adorno, Theodor (1989). *Dijalektika prosvjetiteljstva*, Sarajevo: Logos
- Marcuse, Herbert (1989). *Čovjek jedne dimenzije*, Sarajevo: Logos
- Nancy, Jean-Luc (2004). *Dva ogleda: Razdjelovljena zajednica, O singularnom pluralnom bitku*, Zagreb: Multimedijalni institut: Arkzin
- Virno, Paolo (2004). *Gramatika mnoštva, prilog analizi suvremenih formi života*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Polemika o paradoksima multikulturalizma (2007). *Zarez*, Zagreb, 3 (204):21-29
- Žižek, Slavoj (2005). *Kako biti nihče*, Ljubljana: Analecta

prepoznaje osnovne paradokse suvremenog multikulturalizma koji po njegovom mišljenju »na jednak način tretira sve zajednice, ali ne i ljude koji je čine, jer im ne dopušta slobodu da se oslobode vlastite tradicije«. Uslijedili su odgovori prozvanih autora, kao i reakcije nekih drugih intelektualaca koji su se uključili u polemiku. Zagrebački dvotjednik za kulturu i društvena zbivanja *Zarez* u svom je 204. broju od 18. travnja 2007. objavio temat »Polemika o paradoksima multikulturalizma« u okviru kojeg je objavljen inicijalni Brucknerov tekst i reakcije na njega koje su potom uslijedile.

Hajrudin Hromadžić*

THINKING PLURAL, THINKING MULTITUDE

A short contribution to the thesis about the importance of defense of the Enlightenment tradition

Abstract

The text tries to emphasize the importance of defense of tradition of pluralism of thinking and critically enlightened mind within the context of more recent political and economic attacks of neoliberal model and various forms of religious neo-conservatism. If we accept a philosophy of pluralism as a philosophy of multitude then it is possible to conceptualize it through Negri's and Hardt's, as well as Virno's concept, with a special emphasis on the concept of generic multitude by Badiou. A key point of the text is the thesis that the primary intellectual task today is defense of the right of the truth: that is multitude without One, therefore it means promotion of heterogeneous, contingent multitude.

Key words: *Badiou, multitude, pluralism, Enlightenment*

* Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka, Sveučilišna avenija 4, HR-51 000 Rijeka, hhromadzic@ffri.hr
